

Materiały faktograficzne

Agnieszka Lisowska, Agnieszka Wieszaczevska

Raport z analizy potencjału turystyczno-kulturowego powiatu wałbrzyskiego i miasta na prawach powiatu Wałbrzycha

Abstrakt: Analiza potencjału turystyczno-kulturowego mikroregionu oparta została na metodzie opracowanej w tym celu i opublikowanej pierwotnie w monografii A. Mikos v. Rohrscheidt "Turystyka Kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy", Gniezno, 2010. Uwzględnia ona potencjalne cele turystyki kulturowej w powiecie, pozostałą ofertę czasu wolnego oraz inne czynniki wpływające na turystykę kulturową, infrastrukturę turystyczną, w tym służącą spędzaniu czasu wolnego oraz komunikacyjną, noclegową i gastronomiczną. Waloryzację przeprowadzono w oparciu o metodę bonitacji punktowej z odpowiednio dobranymi kryteriami oceny, odpowiadającemu skali popularności danej grupy atrakcji i typu wypraw kulturowych.

1. Dane dotyczące przebiegu badania

Obszar badania: powiat wałbrzyski i miasto na prawach powiatu Wałbrzych

Lokalizacja: Województwo dolnośląskie

Zasięg: mikroregion

Metodologia: metoda oceny potencjału turystyczno- kulturowego mikroregionów zawarta w Mikos von Rohrscheidt A., 2010, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*. (Wyd.2)Wyd. KulTour.pl, Poznań

Kwerenda źródłowa literatury i materiałów: maj 2017

Zapytania waloryzacyjne w obiektach i wizje lokalne: maj 2017

Badania terenowe: maj- czerwiec 2017

Przeprowadzający badania terenowe: Agnieszka Lisowska, Agnieszka Wieszaczevska

Data wypełnienia formularza: 01.05.-25.05.2017r.

2. Formularz waloryzacji mikroregionu

Kategoria I: Potencjalne cele turystyki kulturowej

I.A: Zabytki

I.A. a) Obiekty sakralne

Inne sanktuarium tej rangi lub sanktuarium o znaczeniu regionalnym bez historycznego kultu (za pierwsze dwa) (3)

Sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego w Wałbrzychu (3)

Sanktuarium Matki Boskiej Bolesnej w Wałbrzychu (3)

Inna historyczna stale dostępna świątynia innych wyznań i religii (4)

Kościół Ewangelicko-Augsburski w Wałbrzychu (4)

Inna świątynia innych wyznań i religii Z (2)

Kościół parafialny Parafii św. Pawła Apostoła w Boguszowie-Gorcach (parafia polskokatolicka) (2)

Synagoga w Wałbrzychu (2)

Cerkiew św. Michała Archanioła w Sokołowsku (2)

Zbór ewangelicki w Mieroszowie (2)

Inny obiekt sakralny o znacznych walorach architektonicznych (pierwsze trzy) (4)
Kolegiata pw. Matki Bożej Bolesnej i św. Aniołów Stróżów (4)
Kościół filialny pw. św. Jadwigi w Rybnicy Leśnej (4)

I.A. b) Zamki i pałace

Monumentalny zamek lub pałac historyczny, ZD (za pierwsze trzy) (10)
Zamek Książ (10)
Zamek lub pałac historyczny ZD (za pierwsze trzy) (3)
Zamek Grodno (3)
Pałac w Jedlinie (3)
Ruina historycznego zamku/grodu/pałacu D (za pierwsze trzy***) (1)
Ruiny zamku w Cisach (1)
Ruiny zamku w Czarnym Borze (1)
Ruiny zamku w Grzmiącej (1)
Ruina historycznego zamku, pałacu, grodu niedostępna (za pierwsze trzy****)(1)
Ruina zamku Nowy Dwór na Zamkowej Górze (1)

I.A. c) Inne zabytkowe obiekty architektoniczne i techniczne

Historyczny zespół urbanistyczny miasta z rynkiem, zachowany we fragmentach (pierwsze dwa) (3)
Rynek w Wałbrzychu (3)
Zespół zabudowań zdrojowych w Szczawnie-Zdroju (3)
Budynek o znacznych walorach architektonicznych ZD (za pierwsze trzy****) (4)
Zamek Czertnitzów w Wałbrzychu (4)
Dom zdrojowy w Szczawnie-Zdroju (4)
Ratusz w Wałbrzychu (4)
Budynek – miejsce ważnych wydarzeń ZD (pierwsze dwa*****)(4)
Zamek Książ – Filia obozu Gross Rosen (4)
Pojedyncze zabytki związane z dziejami innych grup etnicznych Z (za pierwsze dwa*) (4)
Żydowski dom pogrzebowy w Wałbrzychu (4)
Częściowo zniszczone lub niedostępne obiekty związane z innymi grupami etnicznymi (pierwsze dwa) (1)
Kościół ewangelicki w Boguszowa Gorcach (1)
Ruiny zboru ewangelickiego w Gostkowie (1)
Zabytek techniki/obiekt przemysłowy o znaczeniu krajowym ZD (pierwsze dwa*) (7)
Stara Kopalnia w Wałbrzychu (7)
Zabytek techniki/obiekt przemysłowy o znaczeniu regionalnym ZD (do trzech****) (3)
Kopalnia Srebra „Silberloch” w Walimiu (3)
Zapora w Lubachowie (3)

I.A. d.) Obiekty militarne

Zespół forteczny o bardzo dużym znaczeniu militarnym, zachowany w znacznej części ZD (10)
Kompleks Sztolni Podziemnych Włodarz (10)
Zespół forteczny o mniejszym znaczeniu lub zachowany w mniejszej części* ZD (4)
Podziemne Miasto Głuszycza – Kompleks Osówka (4)
Sztolnie Walimskie (4)

Dodatkowo punkty za wszystkie te miejsca lub obiekty wpisanych powyżej klas:

Za stałych przewodników miejskich oprowadzających po obiektach lub przewodników obiektowych w j. polskim (za pierwsze pięć) (po 2 pkt)

Kompleks Sztolni Podziemnych Włodarz (2)

Zamek Książ (2)

Sztolnie Walimskie (2)

Zamek Grodno (2)

Podziemne Miasto Głuszyca – Kompleks Osówka(2)

Za minimum dwa języki obce w ofercie przewodników (w pierwszych pięciu obiektach) (1pkt)

Zamek Grodno (j. angielski i niemiecki) (1)

Podziemne Miasto Głuszyca – Kompleks Osówka(1)

Kompleks Sztolni Podziemnych Włodarz (1)

Zamek Książ (1)

Sztolnie Walimskie (1)

Przewodniki elektroniczne po miejscu lub obiekcie (za pierwsze trzy) (1)

Zamek Książ (1)

Mikroeventy oferowane podczas każdego zwiedzania grupowego miejsca lub obiektu (za pierwsze 2) (po 1 pkt)

Podziemne Miasto Osówka: trasa ekspedycja RIESE (1)

Mikroeventy dostępne na zamówienie grupowe podczas zwiedzania miejsca lub obiektu (za pierwsze 2) (po 1 pkt)

Bogata oferta eventów: Kompleks Włodarz (1)

Bogata oferta eventów : Zamek Książ (1)

Wersje obcojęzyczne przewodników elektronicznych (przynajmniej dwie wersje obcojęzyczne, w pierwszych trzech obiektach)

Sztolnie Walimskie (audioprzewodnik w języku angielskim, niemieckim i francuskim) (1)

Własny materiał informacyjny w obiekcie, jak publikowane monografie, albumy (za pierwsze trzy obiekty) (1 pkt)

Zamek Książ (duża ilość materiału) (1)

Własny materiał informacyjny w obiekcie w językach obcych (przynajmniej dwóch) w pierwszych trzech obiektach (1 pkt)

Zamek Książ (duża ilość materiału) (1)

Za bardzo dobry (2) lub dobry (1) stan konserwacji i estetyki najważniejszych trzech obiektów (element uznaniowy) można doliczyć w sumie od 1 do 2 punktów dla całego regionu).

1 punkt (bardzo dobry stan konserwacji i estetyki: Zamek Książ, Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu i Kompleks Sztolni Podziemnych Włodarz)

I.B. Miejsca historyczne lub znaczące**I.B. a) Budowle historyczne lub znaczące**

Monumenty (pomniki) o znaczeniu regionalnym (do trzech) (2)

Pomnik Ułanów Legii Nadwiślańskiej (2)

Mauzoleum w Wałbrzychu (2)

Pomnik Pamięci Górnictwa Wałbrzyskiego w Wałbrzychu (2)

Miejsca historyczne o znaczeniu regionalnym, (do trzech**) (2)

Struga (miejsce Bitwy pod Strugą) (2)

Miejsca związane z akcją utworów literackich o krajowym znaczeniu (za pierwsze trzy) (2)

Wałbrzych i Zamek Książ („Ciemno, prawie noc” Joanna Bator)(2)

Zamek Książ („Taniec na wulkanie” Daisy von Pless) (2)

Miejsca związane z biografią osób innej narodowości, ważnych w historii krajowej dla tych narodowości (za pierwsze dwa) (2)

Zamek Książ (miejsce życia Księżnej Daisy von Pless) (2)

I.B. b) Cmentarze historyczne

Inny cmentarz zabytkowy z ciekawymi obiektami sztuki sepulkralnej *** (do dwóch) ZD (1)

Cmentarz żydowski w Wałbrzychu (1)

Katolicki Cmentarz Komunalny w Wałbrzychu (1)

I.D. Muzea i wystawy (w tym skanseny, galerie, muzea techniki)

Muzea o znaczeniu regionalnym (do trzech) (5)

Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu (5)

Muzeum Porcelany w Wałbrzychu (5)

Muzeum Górnictwa i Sportów Motorowych w Wałbrzychu (na terenie szybu „Teresa”) (5)

Muzeum o znaczeniu lokalnym (do trzech***) (2)

Muzeum Modelarstwa i Lotnictwa w Miniaturze w Szczawnie-Zdroju (2)

Stała wystawa „Metamorfozy Zamku Książ” w Zamku Książ

Przy wszystkich uwzględnionych powyżej muzeach i ekspozycjach **dodatkowe** punkty za:

Przewodniki elektroniczne (1)

Przewodnik (aplikacja WOW POLAND na telefon) po wystawie „Metamorfozy Zamku Książ” (w planach poszerzenie obszaru na pozostałe atrakcje Wałbrzycha) (1)

Wersje obcojęzyczne przewodników elektronicznych (do 2 języków za każdy:) (1)

Audioguide (język czeski, angielski i niemiecki): Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu (2)

Przewodnicy obiektowi stali (2)

Przewodnicy stali: Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu (2)

Przewodnicy obiektowi na wcześniejsze zamówienie** (1)

Muzeum Porcelany w Wałbrzychu (1)

Przewodnicy obiektowi na wcześniejsze zamówienie w przynajmniej dwóch językach obcych (w braku stałych), za każdy język do trzech (1)

Muzeum Przemysłu i Techniki (język czeski, angielski i niemiecki) (3)

Mikroeventy oferowane podczas każdego zwiedzania grupowego muzeum (pierwsze dwa) (po 2 pkt)

Bogata oferta Muzeum Porcelany w Wałbrzychu: m.in. Muzealni Detektywi (2) *Stacja Muzeum* (2)

Mikroeventy dostępne na zamówienie grupowe podczas zwiedzania muzeum (za pierwsze dwa) (1)

Bogata oferta Muzeum Porcelany w Wałbrzychu: m.in. Lekcje historii w Muzeum (1), *warsztaty „Feminizm w sztuce polskiej”* (1)

Własny materiał informacyjny, wydany nie dawniej niż przed 5 laty (1)

„Metamorfozy Zamku Książ” (1)

Wersje obcojęzyczne własnego materiału informacyjnego (min. dwie wersje) (1)

Przewodnik „Zamek Książ i tarasy” (wersja angielska i niemiecka) (1)

Sklep muzealny otwarty w godzinach pracy muzeum (1)

Sklep w Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu (1)

Przy muzeach **regionalnych i lokalnych** punkty dodatkowe za:

Stałe godziny otwarcia (1)

Stałe godziny otwarcia Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu (1)

Pojedyncze eksponaty o znaczeniu krajowym (najwyżej jeden) (1)

„Alaryk w Rzymie” Wilhelma von Lindenschmidta w Zamku Książ (1)

Własny materiał informacyjny, opracowanie mniejsze (broшуry, foldery) (1)
Duża ilość materiału informacyjnego: Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu (1)

I.E. Eventy kulturowe

Regularne eventy kultury wysokiej o znaczeniu krajowym (do dwóch) (6),
Międzynarodowy Festiwal Henryka Wieniawskiego w Szczawnie Zdroju (6)
Regularne eventy kultury wysokiej o znaczeniu regionalnym (do dwóch) (4)
Festiwal Ensemble na Zamku Książ (4)
Regularne eventy kultury masowej o znaczeniu krajowym (do trzech) (6)
Festiwal Kwiatów i Sztuki w Zamku Książ (6)
Dolnośląski Festiwal Tajemnic w Zamku Książ (6)
Regularne eventy kultury masowej o znaczeniu regionalnym (do trzech) (4)
Wałbrzych Rock Fest (4)
Szczawińskie Spotkania z Folklorem (4)
Jarmark Średniowieczny w Zamku Grodno (4)
Regularne działanie na terenie regionu grup inscenizacji historycznej (za pierwsze dwie) (5)
Falanga Airsoft Group Wałbrzych (5)
Dodatkowy punkt przyznaje się za każdy dzień trwania danego eventu kultury masowej ponad 4 dni (jednak nie więcej niż 3 punkty w sumie)
Festiwal Kwiatów i Sztuki (1)

I.G. Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza:

Park Krajobrazowy na terenie regionu (do trzech) (2)
Książęński Park Krajobrazowy (2)
Park Krajobrazowy Gór Sowich (2)
Park Krajobrazowy Sudetów Wałbrzyskich (2)
Rezerwat przyrody na terenie regionu (poza Parkami Narodowymi i Krajobrazowymi) do trzech (1)
Rezerwat Przyrody Góra Choina (1)
Rezerwat Przyrody Przełomy pod Książem koło Wałbrzycha (1)
Ogród Botaniczny, Palmiarnia, Arboretum (za pierwsze dwa obiekty) (4)
Palmiarnia w Wałbrzychu (4)
Sudecki Ogród Dendrologiczny (4)
Ogród przy rezydencji, park kultywowany (za pierwsze dwa obiekty) (2)
Ogród przy Palacu w Jedlinie (2)
Ogrody w Zamku Książ (2)
Park miejski duży, kultywowany, z obiektami sztuki (za pierwsze dwa) (2)
Park Zdrojowy im. Henryka Wieniawskiego w Szczawnie Zdroju (2)
Park miejski duży, kultywowany, bez obiektów sztuki* (za pierwsze dwa) (1)
Park im. Jana III Sobieskiego w Wałbrzychu (1)
Park Miejski im. Ignacego Krasickiego w Wałbrzychu (1)

I.H. Szlaki kulturowe

Przebiegające przez region lub jego miejscowości materialne lub realne szlaki o znaczeniu regionalnym (za pierwsze dwa) (3)
Szlak Zamków Piastowskich (3)
Szlak Obiektów Dziedzictwa Techniki Przemysłowej (3)
Materialne lub realne szlaki turystyczne w regionie (własne) (za pierwsze trzy) (3)
Szlak Ułanów Nadwiślańskich (3)
Szlak Tajemnic Dolnego Śląska (3)
Szlak Sudecki im. Mieczysława Orłowicza (3)

Materialne lub realne szlaki lub trasy turystyczne w poszczególnych miejscowościach regionu (za pierwsze trzy) (3)

Trasa turystyczna Szlakiem Starego Grodu (3)

Trasa turystyczna Zamek Książ i jego okolice (3)

Podziemne trasy turystyczne na terenie regionu (7)

Trasy turystyczne Kompleksu Riese (7)

Kategoria II: Elementy obsługi turystycznej:

II.A. Informacja turystyczna:

Informacja turystyczna na miejscu, regularnie czynna (2)

CIT w Wałbrzychu (czynna codziennie od 8 do 16) (2)

Informacja w językach obcych, (za każdy język do trzech) (1)

Informacja turystyczna w języku angielskim, niemieckim i czeskim (3)

Przewodnicy miejscy lub terenowi na zamówienie (3)

Tak (3)

Przewodnicy miejscy lub terenowi, (za każdy język do czterech) (1)

Tak (język angielski) (1)

Aktualny własny materiał informacyjny wysokiej jakości na temat regionu lub jego miejscowości (2)

Duża ilość materiału informacyjnego (2)

Wersje obcojęzyczne materiału informacyjnego wysokiej jakości (za każdy język do trzech) (1)

Materiał informacyjny tłumaczony na język angielski, niemiecki i czeski (3)

Pozostały* aktualny materiał informacyjny (1)

Tak (np. ulotki) (1)

Wersje obcojęzyczne pozostałego materiału obcojęzycznego* (do dwóch języków) (1)

Tak (język angielski, niemiecki) (2)

II.B Infrastruktura turystyczna:

Hotele 5,4,3,2,1-gwiazdkowe, hostele, schroniska, kwatery zorganizowane – (za pierwsze dwa obiekty każdej kategorii) (2)

Brak obiektów 5-gwiazdkowych;

Obiekty 4-gwiazdkowe: *Hotel „Pałac Jugowice” 4* (Jugowice)* (2),

Obiekty 3-gwiazdkowe: *Hotel „A Propos” 3* (Wałbrzych)* (2), *Hotel „Aqua Zdrój” 3* (Wałbrzych)* (2), *Hotel „Ibis Styles Wałbrzych” 3* (Wałbrzych)*, *„Maria Helena” Hotel 3* (Wałbrzych)*, *Hotel „Villa Kosmowski” 3* (Wałbrzych)*, *Hotel „Qubus” 3* (Wałbrzych)*, *Hotel „Piotr” 3* (Boguszów Gorze)*, *Hotel „Zamkowy” 3* (Wałbrzych)* i wiele innych tego rodzaju obiektów zwłaszcza w Wałbrzychu

Obiekty 2-gwiazdkowe: *Hotel „Książ” 2* (Wałbrzych)* (2), *Hotel „Borys” 2* (Wałbrzych)* (2)

Obiekty 1-gwiazdkowe: *Hotel „Joanna” 1* (Szczawno Zdrój)* (2), *Hotel & Restauracja „Zajazd” 1* (Wałbrzych)* (2), *Hotel Restauracja „Villa Art” 1* (Wałbrzych)*,

Pensjonaty: *„Bukowy Dworek” (Szczawno Zdrój)* (2), *„Stara Kopalnia” Pensjonat (Wałbrzych)* (2), *Pensjonat „Pokoje Gościnne u Magdy” (Lubawka)*, *„Sokolec” (Sokolec)*, *„Babie Lato” (Tomkowa)*, *Pensjonat „Apartamenty przy Parku w Szczawnie (Szczawno Zdrój)*, *Pensjonat „Lorien” (Szczawno Zdrój)*;

Agroturystyki: *„Ekokrasnoludki” (Gorzyszów)* (2), *„Pod Przełęczą” (Rzeczka)* (2), *Agroturystyka „Sokolec Górski” (Sokolec)*, *„Mała Sowa” (Rzeczka)*, *„Dom na Wzgórzu” (Walim)*, *Gospodarstwo agroturystyczne „Jaskinia Lwa” (Zagórze Śląskie)*, *„Gospodarstwo agroturystyczne u Kołodzieja” (Rzeczka)*, *„Agroturystyka nad Potokiem” (Rzeczka)*, wiele innych obiektów zlokalizowanych w okolicy głównego ośrodka;

Schroniska: *Schronisko PTTK „Andrzejówka” (Rybnica Leśna) (2), „Schronisko Górskie Orzeł w Górach Sowich”(Sokolec) (2),*

Kwatery prywatne: *„Pokoje Wilinianka” (Kamionki) (2), „Chata Santa Claus” (Sokolec) (2), „Jolend-noclegi Świebodzice” (Świebodzice), Pokoje gościnne- „Agroturystyka Dom Pod Lipą” (Wałbrzych), „Noclegi AgroPajda” (Sokolec), „Pokoje gościnne Śnieżynka” (Jedlina Zdrój), „Karczma i noclegi Bełty” (Glinno), „Chata Ale Lipa” (Jugów)*

Istniejąca oferta pakietowa hoteli z usługami turystycznymi (za pierwsze dwie oferty w różnych klasach) (1)

Hotel przy Oslej Bramie 3 (Zamek Książ- Wałbrzych) dostępne pakiety: „Przedłużony Weekend”, „Podniebne Zaręczyny nad Zamkiem Książ”, „Zamek Książ z lotu ptaka” (1)*

Restauracje z autentyczną kuchnią regionalną (za pierwszy obiekt) (3)

Karczma „Do Syta” (kuchnia staropolska, polska i regionalna) (Wałbrzych) (3)

Inne restauracje (za pierwszy obiekt) (1)

Restauracja „Księżęca” (Wałbrzych) (1), Maria i Andrzej POL " Karczma Góralska" (Dzieńmorowice), Oberża PRL (Jedlina Zdrój) (restauracja stylizowana na okres PRL), „Dworzysko Restauracja Bibinicz” (Szczawno Zdrój), Restauracja „Zmiana Tematu” (Wałbrzych), Restauracja „Zagroda” (Zagórze Śląskie), Legenda (Szczawno Zdrój)

Dodatkowe punkty za historyczne wnętrza restauracji (za pierwsze dwa obiekty) (1)

Restauracja „Księżęca” (Wałbrzych) (1) restauracja zlokalizowana na dziedzińcu zamku Książ

Dodatkowe punkty za restauracje otwarte po godzinie 22 (za pierwszą) (1)

„Dworzysko Restauracja Bibinicz” (Szczawno Zdrój) (otwarta do 23:00) (1), Restauracja „PopArt” (Wałbrzych) (otwarta do 23:00)

Dodatkowe punkty za restauracje otwarte po godzinie 24 (za pierwszą) (1)

Restauracja „Pod Lwami” (Szczawno Zdrój) (otwarta do 1:00),

Bistra, bary (za pierwszy obiekt) (1)

Green Day Pizza (pizzeria, Świebodzice) (1), Diavollo (pizzeria, Wałbrzych), Pub Caffè Inspiracja (pub, Wałbrzych), Bar „Zacisze” (bar, Szczawno Zdrój), „Magiel Bar”(Wałbrzych), Kwiarnia „Zielona Sofa” (Wałbrzych), Kawiarnia „Szwajcarka” (Szczawno Zdrój), Kawiarnia „Słodkie Sny” (Jedlina Zdrój)

Możliwość wynajęcia na miejscu autokaru, minibusa, samochodu (za pierwsze dwie oferty) (2)

ELMAR Wałbrzych-wynajem autokarów (2), DEX Trans Wałbrzych wynajem autokarów) (2), Global Rent a Car (wynajem samochodów, Wałbrzych), PANEK Oddział Wałbrzych-wypożyczalnia samochodów,

II.C. Infrastruktura komunikacyjna:

Duży dworzec kolejowy na miejscu (za pierwszy) (3)

Dworzec kolejowy Wałbrzych Miasto (3)

Inny dworzec kolejowy na miejscu (za pierwszy) (2)

Dworzec kolejowy Wałbrzych Szczawienko (2), Dworzec kolejowy Wałbrzych Fabryczny, Dworzec kolejowy Wałbrzych Główny

Przystanek autobusowy na miejscu (za pierwszy) (1)

Przystanek linii nr 8 „ZAMEK KSIĄŻ” (1), także wiele innych w ramach miejskiej sieci komunikacyjnej

Droga ekspresowa lub droga główna krajowa w odległości mniej niż 10 km (za pierwsze dwie) (2)

Droga krajowa nr 35 (2)

Inne połączenie bez utrudnień dla autokarów (za pierwsze dwa) (1)

Droga wojewódzka nr 381 (1)

Droga wojewódzka nr 375 (1)

Obecność komunikacji miejskiej, gminnej, regionalnej (2)
Komunikacja miejska w Wałbrzychu (2)
Całodobowa oferta taxi na miejscu (1)
Pięć firm taksówkarskich (1)
Oferta powozów, bryczek i inna retro na zamówienie (za pierwszą ofertę) (1)
Możliwość wynajęcia bryczki na zamówienie w Zamku Książ (1)

II D. Promocja turystyczna

Wydawanie regularnych publikacji o charakterze promocyjnym (za pierwsze 2 w ostatnim roku) (1)
Tak, również wydawnictwa książkowe: „Wałbrzych – dwie epoki – jedna historia”(2016)
„Dawny Wałbrzych” (2016) (1)
Zorganizowanie konferencji naukowej lub popularyzacyjnej związanej z turystyką w ciągu ostatniego roku (1)
Zorganizowanie Konferencji „Gospodarka, turystyka, edukacja akademicka na pograniczu sudeckim” w ramach I Kongresu Czechoznawstwa Polskiego (14.11.2016); współorganizatorem była Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu oraz Gmina Wałbrzych (1)

Kategoria III: Pozostała oferta czasu wolnego

III A. Instytucje Kultury

Teatr stały (za pierwszy obiekt) (3)
Teatr Dramatyczny im. Jerzego Szaniawskiego w Wałbrzychu (3)
Filharmonia na miejscu (3)
Filharmonia Sudecka w Wałbrzychu (3)
Stała oferta koncertów muzycznych* (za pierwszą ofertę) (2)
Teatr zdrojowy w Szczawnie-Zdroju (2)
Kino stałe (za pierwszy obiekt) (2)
Kino Apollo w Wałbrzychu (2)

III B. Atrakcje krajobrazowe

Góry ze znakowanymi szlakami turystycznymi na terenie regionu (2)
Góry Wałbrzyskie, Góry Sowie, Góry Stołowe, Góry Kamienne (2)
Jeziora (zdadne do kąpielii, dostępne) ze szlakami pieszymi/rowerowymi (pierwszy akwen) (2)
Jezioro Lubachowskie (2)
Wieże widokowe stale dostępne (za pierwsze dwie) (1)
Wieża widokowa na Wielkiej Sowie (1)
Wieża widokowa w Szczawnie-Zdroju (1)
Pomniki przyrody (1)
Cis „Bolko” w Książańskim Parku Krajobrazowym (1)
Lipa sądowa w Zamku Grodno (1)
Możliwość zamówienia lotu turystycznego nad regionem lub miejscowością (za pierwszą) (3)
Lot widokowy nad Zamkiem Książ (3)

III C. Oferta sportowa, edukacyjna i rekreacyjna

Baseny kryte ogólnodostępne – (za pierwszy obiekt) (2)
Aqua Zdrój Wałbrzych (2)
Plaże morskie ogólnodostępne, plaże jeziorne, rzeczne – (za pierwszy obiekt) (2)
Plaża przy kąpielisku przy ulicy Spacerowej w Zagórzu Śląskim (2)

Stała oferta kursów językowych ogólnodostępnych (za pierwszą ofertę) (2)

Centrum Nauki Języków Obcych WW w Wałbrzychu (2)

Stałe centra sportowe z ofertą ogólnodostępną (za pierwszy obiekt) (2)

Fitness Park w Wałbrzychu, Aqua Zdrój Wałbrzych, Park Aktywności – Czarodziejska Góra (2)

Szkoły i szkolenia ogólnodostępne (jeździeckie, lotnicze, inne) (pierwsze dwa) (1)

Kursy jazdy konnej Stado Ogierów Książ (1)

Kursy lotnicze i paralotniarskie w Ośrodku Sportów Lotniczych przy Aeroklubie Ziemi Wałbrzyskiej (1)

Stadion sportowy KP Gwarek w Wałbrzychu Podgórze (1)

Kategoria IV: Inne czynniki wspierające turystykę kulturową:

IV.A. Instytucje w regionie:

Obecność innej uczelni wyższej w regionie (za pierwsze dwie) (2)

Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości z siedzibą w Wałbrzychu (2)

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu (2)

IV. B. Oferta turystyki zdrowotnej w regionie:

Oficjalne kurorty (za pierwsze trzy miejscowości) (4)

Uzdrowisko w Jedlinie Zdroju (4)

Uzdrowisko w Szczawnie Zdroju (4)

Sanatoria i ogólnodostępne ośrodki rehabilitacji (punkty za pierwsze dwa obiekty) (2)

Dolnośląski Ośrodek Opieki Międzypokoleniowej „Biały Orzeł” w Sokołowsku (2)

IV.C. Oferta turystyki biznesowej w regionie:

Całoroczne centra konferencyjne (za pierwszy obiekt) (3)

Centrum konferencyjne w Aqua Zdroju w Wałbrzychu (3)

IV.D. Oferta shoppingu w regionie:

Galeria zakupów o znaczeniu regionalnym (za pierwszy obiekt) (4) za jeden następny (2)

Galeria Victoria Wałbrzych (4)

Deptak handlowy (za pierwszy) (2)

Galeria Piaskowa Góra w Wałbrzychu (2)

IV.E. Zagraniczne Partnerstwa Miast i Regionów:

Istnienie zagranicznych związków partnerskich regionu lub jego miejscowości (pierwsze cztery)

Wałbrzych posiada 9 miast partnerskich, w tym Gzira (1), Foggia (1), Vannes (1), Hradec Kralove (1)

Tabela 1. Punktacja ustalona w poszczególnych zakresach badania

Kategoria	Podkategoria	Uzyskane punkty	Maks. ilość punktów
I. Potencjalne cele turystyki kulturowej	I.A. Zabytki, w tym:	128	475
	I.A.a) obiekty sakralne	26	122
	I.A.b) zamki i pałace	20	108
	I.A.c) inne zabytkowe obiekty architektoniczne i techniczne	41	140
	I.A.d) obiekty militarne	18	18
	I.A.e) dodatkowe punkty	23	85
	I.B. Miejsca historyczne lub znaczące, w tym:	16	240
	I.B.a) budowle historyczne i monumenty	14	102
	I.B.b) cmentarze historyczne	2	56
	I.C. Pojedyncze dzieła sztuki	0	72
	I.D. Muzea i wystawy	17+22	115+90
	I.E. Eventy kulturowe	40	150
	I.F. Funkcjonujące zakłady przemysłowe	0	16
	I.G. Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza	24	53
	I.H. Szlaki kulturowe	28	106
	RAZEM za kategorię I	275	1245
II. Elementy obsługi turystycznej	II.A. Informacja turystyczna	17	17
	II.B. Infrastruktura turystyczna	40	51
	II.C. Infrastruktura komunikacyjna	14	32
	II.D. Promocja turystyczna	0	14
	RAZEM za kategorię II	71	114
III. Pozostała oferta czasu wolnego	III.A. Instytucje kultury	10	12
	III.B. Atrakcje krajobrazowe	11	14
	III.C. Oferta sportowa, edukacyjna i rekreacyjna	11	13
	RAZEM za kategorię III	32	37
IV. Inne czynniki wspierające turystykę kulturową	IV.A. Instytucje w regionie	4	15
	IV.B. Oferta turystyki zdrowotnej w regionie	10	16
	IV.C. Oferta turystyki biznesowej w regionie	3	11
	IV.D. Oferta shoppingu w regionie	6	11
	IV.E. Zagraniczne partnerstwa miast i regionów	4	4
	RAZEM za kategorię IV	27	57
SUMA	wszystkie kategorie	405	1453

3. Wnioski z analizy

Wykonana inwentaryzacja terenowa oraz kwerenda literaturowa pozwoliły na analizę mikroregionu pod względem potencjału turystyczno-kulturowego oraz organizacji turystyki w ogóle. Zgodnie z przyjętą metodą obszar osiągnął łącznie 275 punktów w kategorii I, co pozwala sklasyfikować go w grupie mikroregionów o dużym potencjale turystyczno-kulturowym (bliżej dolnej granicy tego przedziału). Potencjał tworzy głównie kilka typów silnych atrakcji turystyczno-kulturowych: obiekty sakralne, zabytki techniki oraz zabytkowe obiekty architektoniczne, w tym rezydencje. W kontekście dziejów analizowanego obszaru i dominującego charakteru ludzkiej aktywności wybijają się wśród nich przede wszystkim budowle przemysłowe udostępnione na potrzeby turystyki. Poszczególne grupy walorów składają się na umiarkowanie zróżnicowany krajobraz kulturowy. Zdaniem autorek opracowania pozytywnie na potencjał turystyczno-kulturowy mikroregionu wpływa jego położenie geograficzne i ukształtowanie terenu, które zresztą oddziaływało również na jego historię. Dlatego, celem ułatwienia zrozumienia uwarunkowań powiatu oraz miasta w kontekście turystyki kulturowej opracowanie rozpoczyna krótkie wprowadzenie dotyczące charakterystyki obszaru.

Powiat wałbrzyski¹ wraz z miastem na prawach powiatu – Wałbrzychem, położony jest w południowej części województwa dolnośląskiego. Swoim zasięgiem obejmuje 8 gmin, tj. Boguszów-Gorce, Czarny Bór, Głuszyca, Jedlina Zdrój, Mieroszów, Stare Bogaczowice, Szczawno Zdrój oraz Walim. Wałbrzych stanowi natomiast szczególny ośrodek, bo posiadający prawa miejskie. Miasto zlokalizowane jest na wysokości 450 m n.p.m., natomiast obszar całego regionu na wysokościach zawierających się w przedziale 300-1000 m n.p.m. Powiat jest mocno zróżnicowany pod względem rzeźby terenu, samo miasto rozciąga się, niemal w całości zajmując jej powierzchnię, w Kotlinie Wałbrzyskiej. Centralną części obszaru stanowią Góry Wałbrzyskie z licznymi kulminacjami. Charakteryzują się one dość dużym zalesieniem, co jest bardzo istotne z uwagi na przemysłowy charakter powiatu. Właśnie z uwagi na industrialną historię regionu uwagę zwracają także formy czy obiekty ściśle związane z działalnością człowieka. Są to zwykle starasowane zbocza gór oraz pagórków związane z długoletnią orką lub intensywną eksploatacją skał. Ponadto na terenach górniczych obecne w krajobrazie są hałdy przykopalniane, niekiedy o ogromnych rozmiarach, tworzące w efekcie wzgórze, obecnie w większości zalesione. W największym stopniu krajobraz został przekształcony w wyniku rozwoju działalności związanej z górnictwem. Związane jest to przede wszystkim z przeobrażeniami powierzchni ziemi, w efekcie czego powstawały wyrobiska, zwałowiska, którym towarzyszyła niejednokrotnie zabudowa techniczna mało estetyczna – obecnie powoli eliminowana z krajobrazu miasta i regionu. Ponadto na terenie powiatu zlokalizowano także inne obiekty związane z pozostałymi działalnościami czy też stworzone na potrzeby rozwoju miasta, a mianowicie wyrobiska kruszywa, kamieniołomy, z których pozyskiwano kamień do budowy dróg. Nadmierne górnictwo czy to węgla czy innych kruszyw spowodowało poważne zaburzenia wód podziemnych, a to doprowadziło do upadku m.in. uzdrowiska w Starym Zdroju, jak również znacznego ograniczenia funkcjonowania pozostałych uzdrowisk.

Miasto usytuowane jest malowniczo: położone na Pogórzu Zachodniosudeckim, w Sudetach Środkowych, co warunkuje pewien wymiar atrakcyjności. Część północna rozciąga się na Pogórzu Wałbrzyskim, południowa z kolei obejmuje swoim zasięgiem Góry Wałbrzyskie oraz wspominaną już Kotlinę. O znacznej rozciągłości miasta świadczyć może także fakt zlokalizowania na trasie Wrocław-Jelenia Góra, aż czterech stacji kolejowych, na których obsługuje się ruch pasażerski. Takie uwarunkowania związane były przede wszystkim z funkcją ośrodka przemysłowego i całego regionu. Od początku obszar kojarzony

¹ Por. Michalkiewicz S. (red.), 1993, *Wałbrzych. Zarys monografii miasta na tle regionu*, Wyd. DTSK-Silesia, Wrocław, s.7-20

był ze znacznymi pokładami różnych surowców, z których najważniejszym okazał się węgiel kamienny, co przyczyniło się do rozwoju całego zagłębia. Z uwagi na rosnące znaczenie przemysłu ciężkiego zlokalizowanego na terenie regionu znacznej rozbudowie podlegała sieć komunikacyjna. Mimo istnienia przeszkód związanych z ukształtowaniem terenu wybudowano linię kolejową (jej pierwsza nitka oddana w 1853 r. to trasa Wrocław-Wałbrzych), która funkcjonuje również obecnie, a także sieć dróg niezbędną rozwijającemu się Wałbrzyskiemu Węglowemu Zagłębiu. To właśnie dzięki bogactwom mineralnym, w które obfituje region nastąpił szybki i dynamiczny jego rozwój. Z powodzeniem większość kopalni funkcjonowała na obszarze powiatu aż do XIX czy XX w., kiedy to ze względu na nierentowność zostały zamknięte. Jednak częściowo obiekty te wykorzystano dla celów turystycznych i to właśnie one w dużej mierze decydują o potencjale turystyczno-kulturowym mikroregionu oraz o formach turystyki kulturowej, która mogłaby tu funkcjonować, czy już działa. Jest to o tyle istotne, że upadek przemysłu z długoletnią historią spowodował także upadek miasta, a co za tym idzie również całego powiatu. W wielu prognozach rozwoju województwa, obszar ten uznano wręcz za zdegradowany i problemowy pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego. Także sami mieszkańcy twierdzą, że region jest poważnie zacofany. Jednakże na terenie powiatu funkcjonuje wiele obiektów, które są znakomitą podstawą dla rozwoju turystyki, która, jak niejednokrotnie udowodniano, stanowi pewną szansę na ponowne prawidłowe funkcjonowanie i może dać impuls do dalszego rozwoju.

Jak już we wstępie wskazano w znacznej części potencjał mikroregionu tworzony jest przez obiekty sakralne, do nich zaliczyć należy m.in. jedną z największych świątyń na obszarze Dolnego Śląska, która została wybudowana po II wojnie światowej w Wałbrzychu – Sanktuarium Relikwii Drewna Krzyża Świętego, czy też Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej, najstarszy udokumentowany zabytek znajdujący się na terenie miasta (wzmiankowany już w 1305r.). Poza tym, w biegu historii regionu, który ulegał bardzo silnym wpływom ewangelickim, a także zasiedlony został przez różne narodowości o rozmaitych wyznaniach, powstały w okolicy świątynie innych wyznań i religii. Wśród nich wymienić można m.in. synagogę w Wałbrzychu, cerkiew św. Michała Archaniola (zdobiona malowidłami ikon; warto tu wspomnieć, że w momencie powstania służyła przede wszystkim rosyjskim kuracjuszom, a po II wojnie światowej służyła jako kostnica, potem dom letniskowy) w Sokołowsku czy zbór ewangelicki w Mieroszowie, wreszcie kościół polskokatolicki Parafii św. Pawła Apostoła w Boguszowie – Gorcach. Kolejnymi istotnymi elementami krajobrazu powiatu są stare zamki. Potencjał powiatu tworzą także całe zespoły urbanistyczne miast – przede wszystkim zachowane we fragmentach w Wałbrzychu i Szczawnie Zdroju i pojedyncze budynki cenne pod względem architektonicznym – Zamek Czettritzów w Wałbrzychu czy Dom Zdrojowy w Szczawnie Zdroju. Istotne znaczenie mają także obiekty o charakterze historycznym. Do nich zalicza się filię obozu Gross Rosen zlokalizowaną w Zamku Książ. Ważnymi, z punktu widzenia charakteru przemysłowego mikroregionu, są pozostałości po utrzymującym przez wieki region, górnictwie. To właśnie one stanowią niejako o unikalności tego obszaru w całym województwie. Warto zauważyć, że chociaż wszystkie zostały ostatecznie zamknięte, to jeden z największych i najstarszych tego rodzaju kompleksów przekształcono w muzeum. Mowa tu Starej Kopalni w Wałbrzychu, która jest obecnie nowoczesnym centrum konferencyjnym w jednej części oraz obiekt muzealny w drugiej. Podobnie zagospodarowano inne zabytki techniki czy też obiekty przemysłowe na potrzeby turystyki (m.in. Kopalnię Srebra „Silberloch” w Walimiu czy Zaporę w Lubiechowie). Bardzo ważnym elementem historii mikroregionu, a także istotnymi atrakcjami turystycznymi są obiekty pochodzące z okresu II wojny światowej. Zwrócić tu należy uwagę na tajemniczy kompleks „Riese” – sieć podziemnych tuneli zlokalizowana na obszarze Gór Sowich, który stanowić miał najprawdopodobniej ogromny system fabryk zbrojeniowych III Rzeszy. Dzięki działaniom znanych jest obecnie 7 podziemnych kompleksów: Zamek Książ, Jugowice, Włodarz, Rzeczka, Soboń, Osówka oraz Gontowa.

Nie wszystkie udostępniono turystom, jednak te, które funkcjonują jako atrakcje turystyczne mają specyficzną oprawę, przewodnicy często przebrani są w określone stroje, we wnętrzach czekają na uczestników zwiedzania specjalnie przygotowane atrakcje. W znakomitej większości obiektów świadczone są usługi przewodnickie przynajmniej w j. angielskim oraz niemieckim. Ponadto udostępnione są (tam gdzie to możliwe) przewodniki elektroniczne także w językach obcych. Bardzo ważną oprawę dla tego rodzaju atrakcji stanowią również mikroeventy organizowane często w trakcie zwiedzania, w przypadku Kompleksu Włodarz czy Zamku Książ, obiekty dysponują bardzo bogatą ofertą w tym zakresie. Ponadto obiekty dysponują również własnym materiałem informacyjnym dostępnym także w językach obcych. Warto zauważyć, że w większości wskazane zabytki odznaczają się jednocześnie bardzo dobrym stanem architektonicznym, zostały odnowione i udostępnione turystom w znakomitym stanie. Potencjał turystyczno-kulturowy w mniejszym stopniu tworzą miejsca historyczne i znaczące. Są to przede wszystkim pomniki lub obiekty o znaczeniu regionalnym, jak np. pomnik górnictwa, a także miejsca związane z akcją utworów literackich. Na szczególną uwagę zasługuje tu Zamek Książ, który ze względu na swój wygląd i historię jest niezwykle atrakcyjnym miejscem dla scenerii różnych filmów i nie tylko. Ponadto w regionie funkcjonuje wiele obiektów muzealnych ściśle związanych z charakterem obszaru. Do nich zaliczyć należy Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu, Muzeum Porcelany w Wałbrzychu (to druga gałąź obok górnictwa z powodzeniem funkcjonująca w mieście aż do chwili obecnej), Muzeum Górnictwa i Sportów Motorowych w Wałbrzychu mające zasięg regionalny oraz obiekty nieco bardziej lokalne – m.in. Muzeum Modelarstwa i Lotnictwa w Miniaturze zlokalizowane w Szczawnie Zdroju. Podobnie jak w przypadku poprzedniej kategorii obiektów świadczone są usługi przewodnickie przynajmniej w j. angielskim oraz niemieckim. Ponadto udostępnione są (tam gdzie to możliwe) przewodniki elektroniczne także w językach obcych. Należy zwrócić uwagę tutaj także na możliwość pozyskania specjalnie do tego przygotowanej aplikacji „WOW Poland” będącej przewodnikiem po stałej wystawie w Zamku Książ. Twórcy przewidują rozszerzenie obszaru na pozostałe atrakcje Wałbrzycha. W obiektach organizowane są także liczne mikroeventy, a bardziej zainteresowani o innych atrakcjach czy dodatkowych ofertach mogą dowiedzieć się z materiałów informacyjnych dostępnych bezpośrednio, także w językach obcych. Warto w tym miejscu już zauważyć, że oferta kulturowa jest odpowiednio zorganizowana. Obiekty dysponują zarówno usługami przewodnickiej, a także promują się poprzez własne materiały informacyjne, które skierowane są do szerokiej rzeszy turystów w tym również obcojęzycznych. To jedynie świadczy o dość dobrym przygotowaniu do przyjmowania ruchu turystycznego. Jak wynika z przeprowadzonych analiz, ważnym elementem składającym się na potencjał turystyczno-kulturowy mikroregionu są eventy kulturowe. Biorąc pod uwagę przemysłowy, przez długi czas, charakter obszaru, tych wydarzeń jest stosunkowo dużo. Są to zarówno eventy kultury wysokiej o znaczeniu międzynarodowym, jak np. Międzynarodowy Festiwal Henryka Wieniawskiego w Szczawnie Zdroju, czy też znaczeniu regionalnym, m.in. Festiwal Esemble na Zamku Książ, a także „imprezy” kultury masowej o znaczeniu krajowym, regionalnym i lokalnym. Co istotne są to wydarzenia regularne, a zatem wpływające w pewnym sensie na promocję regionu. Niektóre z nich jak np. Festiwal Kwiatów i Sztuki zaplanowane są na więcej niż jeden dzień. Ponadto na terenie powiatu działa grupa inscenizacji historycznej-Falanga Airsoft Group Wałbrzych.

Położenie regionu determinuje występowanie obiektów przyrodniczych o znaczeniu kulturowym. Są one istotne zwłaszcza, że przy inwentaryzacji terenowej, kategoria ta uzyskała zbliżoną liczbę punktów co obiekty sakralne czy te o istotnych walorach architektonicznych czy znaczeniu. Występują tu parki krajobrazowe- Książański, Gór Sowich oraz Sudetów Wałbrzyskich. Ponadto cenne przyrodniczo obiekty chronione są tu w rezerwach: Rezerwat Przyrody Góra Choina oraz Rezerwat Przyrody Przełomy pod

Książem. W Wałbrzychu można zwiedzić także Palmiarnię oraz Sudecki Ogród Dendrologiczny, na otwartej przestrzeni można natomiast podziwiać ogrody przy Pałacu w Jedlinie oraz znacznie bardziej okazałe w Zamku Książ. Miasta regionu posiadają różnej wielkości tereny zielone w postaci parków oraz skwerów.

Przez powiat przebiegają także szlaki kulturowe. Są to zarówno szlaki o znaczeniu regionalnym- Szlak Zamków Piastowskich czy Szlak Obiektów Dziedzictwa Techniki Przemysłowej, jak również szlaki własne: Szlak Ułanów Nadwiślańskich, Szlak Tajemnic Dolnego Śląska, Szlak Sudecki im. M. Orłowicza. Poszczególne miejscowości regionu wchodzi w skład tras turystycznych: Szlakiem Starego Grodu oraz Zamek Książ i jego okolice. Ponadto, co związane jest z przeszłością historyczną regionu, a jednocześnie jego olbrzymią zaletą, obecne są tu podziemne trasy turystyczne Kompleksu Riese.

Pozostałą ofertę czasu wolnego tworzą instytucje kultury, atrakcje krajobrazowe oraz oferta sportowa edukacyjna i rekreacyjna. Po inwentaryzacji terenowej oraz analizie pod tymi względami, można stwierdzić, że nie jest najgorzej, zważywszy na główne funkcje regionu jeszcze niemal do końca XX w. Funkcjonuje tu teatr w Wałbrzychu oraz teatr w Szczawnie Zdroju, także filharmonia oraz kino. Warto wspomnieć, że zasadniczo wszystkie te obiekty to budynki z długą historią, co dodatkowo podnosi ich atrakcyjność. Bardzo duże znaczenie w przypadku propozycji na alternatywne spędzanie czasu wolnego ma położenie miasta, jak również całego regionu. Otoczenie tworzą Góry Wałbrzyskie, Góry Sowie, Góry Kamienne oraz Góry Stołowe (oczywiście tylko część pasm znajduje się na terenie powiatu). We wszystkich obszarach górskich zlokalizowane są oznakowane trasy turystyczne wraz z infrastrukturą turystyczną w postaci wiat, tablic, ławeczek. Poza w regionie można zobaczyć także jeziora (w tym również zdadne do kąpieli oraz stawy (zwykle pozostałość pogórnicza). Inne atrakcje przyrodnicze stanowią liczne pomniki przyrody. Bardzo dużym atutem regionu jest oferta lotów widokowych nad Zamkiem Książ, która cieszy się bardzo dużym zainteresowaniem. Loty organizowane są bezpośrednio przez funkcjonujący tam aeroklub, a także sprzedawane w postaci „Wyjątkowych prezentów” (funkcjonująca w Interencie oferta). Ponadto stosunkowo dobrze prezentuje się również oferta sportowa, edukacyjna i rekreacyjna. Nie ma wątpliwości, że jedną z wizytówek regionu jest Aqua Zdrój Wałbrzych – centrum sportowo-rekreacyjne. Jest to kompleks składający się z aquaparku oraz obszarów sportowych. Ponadto w Zagórzu Śląskim funkcjonuje niewielka plaża przy kąpielisku, a w całym regionie liczne, stałe centra sportowe. Poza tym możliwe jest skorzystanie z innych ofert szkole czy szkółek (m.in. kursy jazdy konnej oraz kursy lotnicze i paralotniarskie). Jeśli natomiast chodzi kwestie edukacyjne, to na terenie mikroregionu funkcjonują szkoły językowe, a także dwie uczelnie wyższe – WSZiP w Wałbrzychu oraz PWSZ im. Angelusa Silesiusa, także z siedzibą w Wałbrzychu.

Zwrócić należy uwagę także na inne bogactwo regionu, a mianowicie wody mineralne. Powiat dysponuje dość obfitymi źródłami. Większość z nich została wykorzystana do celów leczniczych i powiązana była z dużymi zakładami zdrojowymi. Obecnie funkcjonują tu dwa znaczące uzdrowiska. Na uwagę zasługuje przede wszystkim najstarsze na Dolnym Śląsku uzdrowisko w Szczawnie Zdroju, jak również obiekt w Jedlinie Zdroju, gdzie funkcjonuje także zakład przyrodolecznicy. Szczawnio Zdrój zlokalizowane jest w niedużej odległości od samego Wałbrzycha, położone w malowniczej dolinie Szczawnika. Większość wód regionu to przede wszystkim szczawy alkaliczne o dużej zawartości dwutlenku węgla, znane zasadniczo od średniowiecza. Zbadano je i opisano jednak dopiero w 1597r. Natomiast uzdrowisko zaczęło funkcjonować od lata 1812-1815. Obecnie leczone są tu schorzenia narządu ruchu, górnych i dolnych dróg oddechowych, a także schorzenia układu pokarmowego i inne. Warto zwrócić także uwagę na kilka mniejszych źródeł wód mineralnych zlokalizowanych na obszarze Starych Bogaczowic. Ponadto nie można zapominać o wodach mineralnych Starego Zdroju, który obecnie stanowi fragment Wałbrzycha. Ważne, bo jedno z najsłynniejszych, w czasie swojej działalności, uzdrowisko

z ujęciem wody źródła *aqua antiqua*, które jednak przestało działać pod koniec XIX w. w związku ze znacznym natężeniem prac górniczych. Od XVI w. znane były również źródła mineralne zlokalizowane w Jedlinie Zdroju, eksploatacji ich przypadła natomiast na XVII w. i podobnie jak w przypadku poprzedniego uzdrowiska rozwój uzdrowiska został zahamowany poprzez wzmożone prace górnicze. Obecnie wody lecznicze transportowane są tu ze Szczawna Zdroju. Leczy się tu dychawicę oskrzelową, przewlekłe nieżyty dróg oddechowych, przewlekłe zapalenia zatok, pylicę płuc, choroby stawów i stany wyczerpania. Innym ważnym ośrodkiem leczniczym na tak bardzo uprzemysłowionym obszarze jest Sokołowsko – sanatorium leczenia gruźlicy. Założone zostało w 1854r., a swoją nazwę zawdzięcza Alfredowi Sokołowskiemu, który klimatyczne leczenie tej choroby rozwinął na szerszą skalę w okresie późniejszym. Istotny jest tu leczniczy mikroklimat. Co ciekawe samo uzdrowisko stanowiło wzór dla budowy szwajcarskiego Davos. Obecnie Sokołowsko straciło status uzdrowiska, ale ponownie władze starają się o jego przywrócenie. Należy zwrócić uwagę, że we wszystkich tych miejscowościach dodatkowe atrakcje stanowią cenne architektonicznie zabudowania uzdrowiskowe.

Jeśli natomiast chodzi o ofertę biznesową, to na obszarze regionu funkcjonuje kilka centrów konferencyjnych. Najważniejszą rolę spełnia Centrum konferencyjne w Aqua Zdroju w Wałbrzychu oraz nowoczesne Centrum konferencyjne „Stara Kopalnia” również w Wałbrzychu, nieco mniejsze Centrum Kulturalno-Kongresowe „Witold” zlokalizowane jest w Boguszowie-Gorcach. Ponadto obsługę konferencji czy spotkań tego rodzaju oferują niektóre obiekty hotelowe. Jeśli chodzi o ofertę shoppingu o zasięgu regionalnym to funkcjonuje w regionie jedna większa galeria – Galeria Victoria, a ponadto wiele mniejszych dyskontów handlowych. Taki stan infrastruktury zarówno w zakresie oferty biznesowej, jak i handlowej wskazuje na powolny stopniowy rozwój mikroregionu w zupełnie odmiennym od przemysłowego kierunku, co jest bardzo istotne z punktu widzenia wprowadzania tu turystyki jako szansy na wyjście z obecnej sytuacji. Ważnym punktem w tym zakresie jest także współpraca zagraniczna, w tym zakresie główne miasto regionu, tj. Wałbrzych posiada aż 9 związków partnerskich z różnymi miastami.

Całość oferty turystycznej obszaru dopełnia jej organizacja od strony technicznej, informacyjnej etc. Jeśli chodzi o tego rodzaju elementy, to warto zwrócić uwagę, że kwestie informacyjne koncentrują się przede wszystkim w głównym mieście regionu – Wałbrzychu. Tam działa Centrum Informacji Turystycznej i Kulturalnej, gdzie usługi świadczone są w trzech językach obcych – angielskim, niemieckim oraz czeskim, dokładnie tak samo przedstawia się oferta informacyjna w postaci licznych materiałów własnych. Jeśli chodzi o usługi przewodnickie, to przewodnicy miejscy i terenowi dostępni są na zamówienie, a informacje mogą być przekazywane także w języku angielskim. Zgromadzenie tego rodzaju usług przede wszystkim w Wałbrzychu jest swego rodzaju pokłosiem historii regionu, gdzie miasto to od początku stanowiło najważniejszy ośrodek całego Zagłębia Wałbrzyskiego. Wydaje się także, że związane to jest z „reaktywacją” całego regionu rozpoczynającą się również od głównego ośrodka wcześniej odpowiedzialnego za cały powiat.

Ważną częścią infrastruktury turystycznej jest baza noclegowa oraz gastronomiczna. Wydaje się, że w tym zakresie region wypada całkiem dobrze. Znajduje się tu wiele obiektów hotelarskim o dość wysokim standardzie, w postaci hoteli trzy- i czterogwiazdkowych, a także dla osób mniej wymagających – obiekty o nieco niższym standardzie. Ponadto istnieje tu szeroka oferta gospodarstw agroturystycznych oraz kwater prywatnych, jak również pensjonatów i ośrodków wypoczynkowych. Niektóre obiekty (przede wszystkim hotele) oferują także usługi skoncentrowane w pakiecie. Bogata oferta występuje też jeśli chodzi o lokale gastronomiczne, w regionie funkcjonują liczne restauracje, kawiarnie, bistra, puby czy bary. Niektóre z nich otwarte są po godzinie 22:00 czy po godzinie 24:00, jednak jest to stosunkowo niewiele obiektów.

Infrastruktura komunikacyjna również jest relatywnie dobra. W regionie istnieje oferta wypożyczenia autokaru, czy przewozów autokarowych. Możliwe jest także wynajęcie samochodu. Dla osób korzystających z komunikacji publicznej ważną informacją będzie to, że powiat jest dość dobrze skomunikowany pod względem linii kolejowej łączącej główne miasta, na terenie Wałbrzycha funkcjonują aż 4 stacje. Ponadto działa dość dobrze rozwinięta komunikacja miejska MPK na terenie Wałbrzycha, a także liczne firmy taksówkarskie. Dodatkowo zwiedzając Zamek Książ można przejechać się bryczką po wcześniejszym uzgodnieniu. Region położony jest dość korzystnie jeśli chodzi o względy komunikacyjne. Przebiega tu droga krajowa nr 35 oraz dwie drogi wojewódzkie nr 381 oraz 375. Jak można zauważyć, pod względem atrakcyjności turystycznej oraz w zakresie organizacji tej działalności region radzi sobie nie najgorzej. Jednak jeśli idzie o promocję, to opiera się ona przede wszystkim na materiałach własnych wydawanych przez poszczególne obiekty, jak również tych pochodzących z CIT w Wałbrzychu. Ponadto wydawane są regularne publikacje, także książkowe, jak również w ostatnim czasie zorganizowano tu konferencję pt. „Gospodarka, turystyka, edukacja akademicka na pograniczu sudeckim” przy współudziale PWSZ im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu oraz gminy Wałbrzych.

Warto zauważyć, że region położony jest w specyficznym miejscu z uwagi na jego rzeźbę. Przyrodniczo jest to obszar bardzo atrakcyjny turystycznie, obecność pasm górskich, nieregularnej rzeźby podnosi jeszcze dodatkowo potencjał obszaru. Jednak z uwagi na bogactwo mineralne, zwłaszcza węgiel kamienny, w powiecie rozwinęło się na ogromną skalę przede wszystkim górnictwo, które w znacznym stopniu przekształciło krajobraz. Wszystko to nie tylko spowodowało, ale jednocześnie wiązało się z przestrzennym i ludnościowym rozwojem miasta głównego – Wałbrzycha, a w dalszej kolejności również całego mikroregionu. Zagłębie Wałbrzyskie przynosiło ogromne dochody w czasie swojego największego rozwoju, jednak cały przemysł ciężki ostatecznie upadł pod koniec XX w. Dla silnie uprzemysłowionego regionu oraz tworzących go ośrodków nie mających żadnych alternatyw również oznaczało to upadek. Obecnie jest to obszar o licznych problemach społeczno-gospodarczych ze sporym potencjałem dla budowy nowego wizerunku. Próba ratowania miasta i powiatu przy wykorzystaniu turystyki jest czymś naturalnym, istnieje tu wiele ważnych z tego punktu widzenia obiektów, które są szczególnie znaczące zwłaszcza w kontekście turystyki kulturowej. Wspomnieć tu należy zabudowania sakralne związane w początkach istnienia lub przekształcone zgodnie z różnymi wyznaniem, licznie występujące w całym regionie, trudną spuściznę pogórnictwa, ale niezwykle cenną z uwagi na historię i utrzymanie poczucia tożsamości lokalnej, obiekty uzdrowiskowe, z których niektóre funkcjonują także obecnie, ruiny zamków oraz okazały Zamek Książ, zabudowania III Rzeszy – owiany tajemnicą kompleks Riese ściągający w te strony setki turystów i poszukiwaczy, a także inne cenne architektonicznie budowle. Nie da się ukryć, że region ma naprawdę duży potencjał oraz zaplecze dla rozwoju tego kierunku, niemniej jednak wydaje się, że mimo wielu atutów i całkiem niezłej infrastruktury, dalej jeszcze istnieje kilka problemów, które należałoby rozwiązać. Pierwszym zagadnieniem wydaje się być wszystko to co pozostało po dawnym górnictwie. Jest to ściśle związane z historią całego regionu i jego funkcjonowanie przez setki lat. Wydaje się, że w dalszym ciągu brakuje jeszcze kapitału na dostateczne odnowienie tego rodzaju obiektów oraz ich promocję, a następnie udostępnienie. Już rewitalizacja, a i tak niecałkowita, obiektu po dawnej kopalni „Julia” pochłonęła znaczne środki finansowe. Warto też wspomnieć, że odnosi się niekiedy wrażenie, że region nie do końca uznaje swoją przeszłość górnictwem, jako coś czym można byłoby się pochwalić, co związane jest zapewne ze znacznymi problemami społeczno-gospodarczymi oraz niezadowolaniem i frustracją wśród mieszkańców związanymi z utratą pracy. Poza tym dość zapomnianą wydaje się także działalność uzdrowiskowa, trudno dostrzec jakąś większą promocję uzdrowisk, podczas, gdy np. wyjeżdżając z Wrocławia w tamtym kierunku promują się Termy Cieplickie zlokalizowane w Jeleniej Górze oddalonej dodatkową godzinę drogi

dalej aniżeli Wałbrzych i okoliczne tereny. Coraz większym zainteresowaniem cieszą się natomiast udostępnione podziemia kompleksu „Riese”, dodatkową promocję wykonały pogłoski o Złotym Pociągu ukrytym w okolicach miasta, przy biegnącej tamtędy linii kolejowej. Pomimo istnienia wielu naprawdę różnych atrakcji wydaje się, że region nie potrafi się ukierunkować i wyznaczyć konkretnych rodzajów turystyki jaką można tu uprawiać. Oczywiście przeglądając stronę internetową powiatu, pojawiają się informacje o turystyce kulturowej, niemniej jednak są one bardzo lakoniczne i nawet tutaj nie zachęcają potencjalnych turystów. Głównym zadaniem zatem wydaje się być odpowiednie ukierunkowanie i określenie poszczególnych form turystyki jaka mogłaby tu mieć miejsce w oparciu o istniejące atrakcje. Ponadto wydobywanie potencjału tkwiącego w dawnych obiektach przemysłowych, jest to ważny element tożsamości całego mikroregionu, więc warto byłoby to wyeksponować.

Podsumowując waloryzację oraz powyższe rozważania należy zwrócić uwagę, że powiat wałbrzyski wraz z miastem na prawach powiatu Wałbrzychem, będącym jednocześnie głównym ośrodkiem mikroregionu nie jest ubogi, jeśli chodzi o atrakcje turystyczne. Nie ulega wprawdzie wątpliwości, że przeobrażenia rzeźby na terenie Zagłębia Wałbrzyskiego zostały dokonane w tak wielkim stopniu, że w dużej mierze naturalne formy są obecnie niewidoczne w krajobrazie regionu. Największa degradacja nastąpiła w centralno-zachodniej części miasta, w pozostałych częściach Wałbrzycha przekształcenia są nieco mniejsze. Najbardziej dostrzegalne są przede wszystkim hałdy, osadniki kopalniane, niecki z osiadania zapadliska, a także wyrobiska o znacznych rozmiarach. Historia i przemysłowy charakter mogłyby sugerować, że obszar jest całkowicie nieturystyczny, ale właśnie to czyni region atrakcyjnym pod innym względem. Jest to autentyczny i jednocześnie aktualny przykład regionu poprzemysłowego, w którym niektóre z obiektów już wykorzystano i udostępniono na potrzeby rozwijającej się turystyki. Dodatkowo atrakcyjności dodaje specyficzne, bo „górskie” położenie miasta i pozostałych gmin tworzących powiat. Region jest cenny pod względem historycznym, stanowi swego rodzaju obraz dawnych lat, a jedynie brak lub niedostateczne zagospodarowanie turystyczne sprawia, że nie ma tu wielu turystów. Wyniki przeprowadzonej analizy uwidaczniają, że powiat obfituje w liczne i różnorodne rodzaje atrakcji, które mają znaczący potencjał. Zabudowania poprzemysłowe, historyczne czy po prostu budynki cenne pod względem architektonicznym, mogą być punktem wyjścia dla budowania nowego wizerunku regionu i szansą na ożywienie podupadającego gospodarczo powiatu. Również infrastruktura organizacji turystyki, tj. baza noclegowa, gastronomiczna, oferta shoppingowa i biznesowa prezentują się dość dobrze. Zatem do mocnych stron mikroregionu należy zaliczyć przede wszystkim:

- pozostałości infrastruktury pogórnictwa, które stanowią obiekty cenne pod względem historycznym;
- skutki likwidacji przemysłu na obszarze regionu: głównie dokonująca się poprawa jakości środowiska, w tym zmniejszenie zanieczyszczenia powietrza;
- korzystne turystycznie położenie geograficzne oraz zróżnicowanie rzeźby terenu umożliwiające rozwój różnych rodzajów turystyki, nie tylko kulturowej;
- zwiększenie się powierzchni terenów rekultywowanych;
- duże zasoby leśne powodujące zwiększenie atrakcyjności w kontekście turystyki aktywnej;
- bliskość Książańskiego Parku Krajobrazowego stworzonego w celu ochrony wartości przyrodniczych oraz kulturowych Pogórza Wałbrzyskiego;
- znaczna liczba zbiorników wodnych;
- miejsce i możliwości rozmieszczenia punktów widokowych;
- znaczne zaplecze mieszkaniowe oraz dobrej jakości infrastruktura kolejowa i drogowa.

4. Postulaty rozwijania oferty turystyki kulturowej w mikroregionie:

Wałbrzych z okolicami tworzy atrakcyjny obszar charakteryzujący się licznymi atrakcjami. Niemniej jednak różnorodność walorów jest przyczyną chaosu w sferze planów rozwoju turystyki, a w rezultacie: brakiem jednolitej strategii. Dlatego w regionie należałoby podjąć szereg działań, do których zaliczyć należy:

1. Uporządkowanie i uwypuklenie oferty turystycznej w oparciu o istniejące atrakcje. Obecnie „żyją one własnym życiem”, trudno o znalezienie sprecyzowanej i profesjonalnie opracowanej charakterystyki obszaru pod kątem potencjału turystyki kulturowej czy innej odmiany turystyki.

2. Działania ukierunkowane na stworzenie turystycznej marki regionu. Zamiast kojarzyć region wyłącznie z upadłym górnictwem, warto zadbać o nową etykietę w postaci (do wyboru) dawnego zagłębia węglowego, obszaru tajemniczych podziemnych korytarzy czy powiatu zamków i pałaców. Ważne jest dostrzeżenie potencjału, zdefiniowanie jego podstaw i zbudowanie nowego wizerunku regionu, co powinno znaleźć się w zakresie kompetencji władz miasta oraz powiatu. Wielość i różnorodność atrakcji turystycznych, o których wspomniano, nasuwa wiele alternatywnych możliwości wykreowania turystycznego oblicza powiatu. Zdaniem autorek należy jednak pamiętać o ogromnej spuściznie, jaką bez wątpienia jest górnictwo: niechlubne opinie dotyczące podupadającego przemysłu można byłoby przekształcić i obrócić na korzyść mikroregionu. Dobrym krokiem w tym kierunku była rewitalizacja dawnej kopalni i przekształcenie obiektu w Centrum Nauki i Sztuki-Stara Kopalnia. Warto także zainwestować w rewitalizację innych obiektów, m.in. wież szybów „Staszic”, „Irena”, „Wojciech” czy „Chwalibóg”, co wiąże się jednak z dużymi nakładami finansowymi. Niemniej profesjonalnie prowadzona promocja i zorganizowanie w niedalekiej przyszłości tematycznej oferty mogłoby się opłacić. Wówczas region jako całość mógłby promować się jako turystycznie atrakcyjny dla każdego pod hasłem – „Nowy Wałbrzych!” lub „Nowy powiat wałbrzyski – zobacz, sprawdź, podaj dalej!”, dysponuje bowiem:

- a) zamkami oraz zabytkami antropogenicznymi,
- b) uzdrowiskami w obszarze przemysłowym,
- c) tajemniczymi podziemiami kompleksu Riese,
- d) bogactwem historii niemal najstarszego górnictwa na terenie Polski - od czasów jego świetności aż do upadku,

Na podstawie wymienionych atrakcji powiat powinien budować swój nowy wizerunek, co powinno stopniowo przyczyniać się do wzrostu liczby turystów odwiedzających region

Z pewnością ofertę regionu wzbogaciłyby linearne Systemy eksploatacji turystycznej, stanowiące gotowe programy zwiedzania tematycznego (szlaki turystyczne), które można byłoby tu stworzyć w oparciu o istniejące atrakcje. Poniżej wymieniono przykładowe propozycje takich:

1. pierwszy z nich tworzyć mogłyby wszystkie dostępne obiekty pogórnice czy z górnictwem związane, m.in. KWK „Julia” (obecnie Stara Kopalnia Centrum Nauki i Sztuki), Pomnik Pamięci Górnictwa Wałbrzyskiego w Wałbrzychu, Muzeum Górnictwa i Sportów Motorowych w Wałbrzychu (na terenie szybu „Teresa”), Walim z Kopalnią Silberloch oraz kompleks „Włodarz”. Szlak wykorzystałby potencjał tkwiący w tych obiektach, jak również uwypuklałby walory obszaru w znacznym stopniu przekształconego przez człowieka, a przez to unikatowego w tej części kraju, tworząc nową jego markę;
2. drugi szlak mógłby wieść przez „Dolnośląskie Davos” obejmując trzy uzdrowiska: Szczawno Zdrój, Sokołowski oraz Jedlinę Zdrój. Poza walorami uzdrowiskowymi, mamy tu do czynienia także z atrakcyjnym położeniem pod względem rzeźby terenu, uzupełnionym licznymi zabytkami (m.in. znajdujące się w Szczawnie

Zdroju najstarszym uzdrowisku w regionie, zespół zabudowań zdrojowych wybudowany w latach 1822-1894, składający się z pawilonu handlowego, teatru zdrojowego, klubu kuracjusza, „Białej Sali”, Pijalni Wód Zdrojowych, charakterystycznej drewnianej hali spacerowej, muszli koncertowej i altany nad źródłem)- co stanowi ciekawe połączenie w kontekście rozwoju turystyki. Ten szlak uwypukla kolejny – i zaskakujący - walor regionu, powszechnie uchodzącego za przemysłowy.

3. trzecia propozycja to „Szlak tajemnic regionu wałbrzyskiego” obejmujący swoim zasięgiem podziemia kompleksu Riese, jak również Zamek Książ ze jego bogatą ofertą atrakcji dla odkrywców tajemnic.
4. czwarta propozycja to „Szlak wielokulturowego regionu” obejmujący małe, mniej znane atrakcje kulturowe, a także proponujący aktywne zwiedzanie. Obiekty, jakie mogłyby się znaleźć w tym systemie to m.in. Kościół Ewangelicko-Augsburski w Wałbrzychu, Synagoga w Wałbrzychu, Żydowski dom pogrzebowy w Wałbrzychu, Cmentarz żydowski w Wałbrzychu, a także cerkiew św. Michała Archaniola w Sokołowsku, kirkut w Mieroszowie czy Kościół Ewangelicki w Boguszowie Gorcach

Warto zastanowić się także nad ofertą z zakresu turystyki aktywnej: należy dostrzec potencjał położenia powiatu oraz możliwości jego wykorzystania. Na znacznie przekształconym obszarze znajdują się jednak tereny niewiele naruszone przez człowieka, cenne przyrodniczo, którym brakuje jednak odpowiedniego zagospodarowania, chociażby w postaci tablic informujących, że są tu ciekawe obiekty, szlaki turystyczne itp.;

Niezbędne jest wprowadzenie zintegrowanej informacji i promocji istniejących obiektów uzdrowiskowych, ujęć wód mineralnych (m.in. wód leczniczych „Marta”, „Dąbrówka”, „Młynarz” i „Marta”, które są niewątpliwym walorem Szczawna Zdrój) oraz infrastruktury uzdrowiskowej – zabytkowej. To przecież Sokołowsko określano było mianem „Śląskiego Davos”, a Szczawno Zdrój odwiedzały znane osobistości. Należy przypomnieć, że kuracjusze są jedną z podstawowych grup turystów kulturowych w rejonach, w których dłuższy czas przebywają.

Odpowiednia promocja oraz właściwe funkcjonowanie systemu informacji o istniejących obiektach, miejscach wartych zwiedzenia etc., dotyczy *de facto* całego regionu. Tak naprawdę żadna z miejscowości nie promuje się „w terenie”. Trudno tu dostrzec starania o pozyskanie turystów, a jest to dobry sposób na zmniejszenie problemu bezrobocia poprzez napływ większej liczby ludzi, którzy będą chcieli skorzystać z różnych usług. Powiat ma szansę na „odrodzenie”, wymaga to jednak pomysłu na takie zagospodarowanie i znacznego nakładu pracy. Początek może wyznaczać ustawienie oryginalnie wykonanych i przyciągających uwagę tablic informacyjnych, odzwierciedlających charakter atrakcji, tablic informacyjnych o okolicy, gdzie turysta znajdzie informacje, co może zwiedzić w bezpośrednim otoczeniu, czy tablic znajdujących się przy poszczególnych obiektach historycznych. W dalszej kolejności warto zadbać także o billboardy znajdujące się w różnych odległościach od miasta.

Podsumowując powyższe propozycje, należy stwierdzić, że umiejętne wykorzystanie potencjału, uporządkowanie atrakcji oraz odpowiednie ich zakwalifikowanie do poszczególnych grup (podziemia, górnictwo, uzdrowiska, zamki i inne obiekty kulturowe), a także promocja regionu może wspomóc jego rozwój jako obszaru recepcji turystyki. Jest to bardzo ważna kwestia w świetle obecnej sytuacji powiatu wałbrzyskiego, jak również miasta Wałbrzycha.

5. Miasto Wałbrzych i powiat wałbrzyski oraz jako destynacja turystyki kulturowej

Mikroregion położony jest w zasięgu kilku pasm górskich, co czyni go atrakcyjnym pod względem rzeźby terenu. Daleko idące przekształcenia w bardzo dużym stopniu przyczyniły się do zmiany krajobrazu i wprowadzenia tu wielu różnych form pochodzenia antropogenicznego. Mowa przede wszystkim o hałdach pogórnich bardzo dużych rozmiarów, które po rekultywacji niekiedy są niemal nie do odróżnienia wśród otaczających pagórków. Pomimo tego cały region jest przez to niezwykle specyficzny i charakterystyczny na tle całego obszaru. Stanowi zresztą bardzo dobry przykład regionu przemysłowego czy poprzemysłowego. Wielość różnego rodzaju obiektów o różnorodnym charakterze, tj. zarówno *stricto* kulturowych o ważnych walorach architektonicznych, takich jak budowle sakralne, zabudowania uzdrowiskowe, ale również obecność obiektów przemysłowych i poprzemysłowych wskazująca na rozwój przemysłu w powiecie czyni go niezwykle atrakcyjnym. Zwłaszcza, że przemysł jako taki już tam nie funkcjonuje, a pozostałości są stosunkowo młode. Ponadto niektóre z nich podlegają działaniom rewitalizacyjnym, które mają na celu właśnie udostępnienie ich odwiedzającym i turystom. Ważnym atutem są także cały czas odkrywane podziemia kompleksu „Riese”, który stanowi bardzo istotny potencjał, zwłaszcza dla rozwoju turystyki o zabarwieniu historycznym. Stopniowo jest to wykorzystywane i cieszy się dużym zainteresowaniem, co jedynie wskazuje na duże możliwości wykorzystania na cele turystyczne.

Biorąc pod uwagę wielość różnorodnych atrakcji składających się na potencjał turystyczno-kulturowy wydaje się, że w regionie mogłyby rozwijać się następujące formy turystyki kulturowej: turystyka dziedzictwa kulturowego, turystyka obiektów przemysłowych i technicznych oraz turystyka historyczna. Zostaną one krótko scharakteryzowane poniżej wraz z podaniem potencjalnych obiektów.

POWSZECHNA TURYSTYKA KULTUROWA²

Turystyka obiektów przemysłowych i technicznych

Ten rodzaj turystyki zostanie scharakteryzowany jako pierwszy. Wynika to z charakteru analizowanego obszaru, który przecież przez długie wieki funkcjonował jako jedno z najważniejszych zagłębi węglowych na mapie całej Polski, a przede wszystkim jako jeden z ważniejszych ośrodków przemysłowych na obszarze Dolnego Śląska. Zgodnie z definicją turystyki obiektów przemysłowych i technicznych, tę formę zalicza się do powszechnej turystyki kulturowej. Są to podróże turystyczne, których cel koncentruje się na zwiedzaniu historycznych bądź czynnych obiektów, które służyły wydobywaniu surowców, produkcji masowej czy technicznej, jak również krajobrazów przemysłowych, przy czym istotnym motywem podjęcia podróży musi być chęć poznania historii zakładów, obiektów i urządzeń lub historycznego rozwoju procesów technologicznych i produktów, bądź osobiste spotkanie z przemysłem, produkcją, techniką w miejscach autentycznego ich występowania czy obecnego funkcjonowania.

To, że powiat wałbrzyski od zarania dziejów kojarzony był z wydobywaniem węgla kamiennego, przemysłem ciężkim, licznymi hałdami, oraz innymi efektami tej działalności nie dziwi. Słusznie, od XIV w. przecież najważniejszym surowcem tu wydobywanym był węgiel kamienny, a Wałbrzych stał się bardzo istotnym ośrodkiem przemysłowym na terenie całego Dolnego Śląska. Powstające tu od XV/XVI wieku kopalnie bardzo szybko się

² Definicje zakresów w tej części opracowania podano za: Mikos von Rohrscheidt A., 2010, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, wyd. KulTour.pl, Poznań, s. 68, 142, 150

powiększały i rozbudowywały co wiązało się z ogromną eksploatacją tego surowca. Począwszy od XIV w. miasto funkcjonowało w oparciu o przemysł górniczy. Obecność na terenie Wałbrzycha, ale również w jego okolicach licznych kopalni, wymagała odpowiedniego zagospodarowania, w postaci lokalizacji różnych zakładów zaopatrujących funkcjonujące górnictwo, a także zajmujących się przetwórstwem wydobytego urobku. Stąd też miasto znacząco rozrosło się wchłaniając w swoje granice odrębne wcześniej miejscowości. Należy zwrócić uwagę, że wydobywano tu również rudy metali srebra, ołowiu czy miedzi. Pod Boguszowem zajmowano się także górnictwem barytu, istotnego zwłaszcza z punktu widzenia przemysłu chemicznego, ceramicznego czy papierniczego, które były bardzo ważne dla regionu. Pokłady tego surowca stanowią jedne z najważniejszych w regionie. W okolicach miasta wydobywa się także melafiry. Warto tu wspomnieć również o czynnych już od średniowiecza kopalniach srebra w okolicach Walimia, w XV w. funkcjonowały takie już w Boguszowie, jednak największy rozwój nastąpił pod koniec XVI i na początku XVII w. Obecnie wszystkie kopalnie węgla kamiennego zostały całkowicie zamknięte, a niektóre z obiektów podlegają rewitalizacji i udostępniane są na potrzeby turystyki, do takich zaliczyć należy z całą pewnością nowoczesny obiekt „Stara Kopalnia Centrum Nauki i Sztuki”. Zabytek określany jest mianem unikatowego na skalę europejską zespołu naziemnych budowli górniczych, jak również obejmującego trasę podziemną. Jest to pozostałość po dawnej KWK „Julia”. Zachowane zostały wszelkie elementy górnicze, urządzenia, ponadto cała oferta jest dość specyficzna. Jako przewodnicy zostali zatrudnieni byli górnicy, co sprawia, że cała wycieczka staje się bardzo autentyczna, poza tym miłośnicy tego rodzaju atrakcji mogą dowiedzieć się wielu ciekawych informacji niejako z tzw. „pierwszej ręki”. Jest to jednocześnie największy obiekt o funkcji muzealnej działający na terenie miasta, a związany z bardzo ważną dla całego regionu dziedziną – górnictwem. Obiekt w 2015r. uzyskał prestiżowy tytuł „Zabytek Zadbany 2015”, a dodatkowo jest to największa atrakcja turystyki poprzemysłowej w Polsce, która stanowi także jeden z siedmiu obiektów z Polski i jedyny z Dolnego Śląska, punkt w ramach Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego. W ramach „Starej Kopalni” funkcjonuje kilka pomniejszych zabytków. Na uwagę zasługuje tu „Lisia Sztolnia”, jest to podziemna trasa, a jej wyjątkowość polega na tym, że jest wypełniona wodą. Sztolnia wypełniona była wodą do głębokości 1 m, a transport węgla odbywał się przy użyciu łodzi, co na ówczesny XVIII w. było ważnym osiągnięciem technicznym. Od początku istnienia obiekt ten stanowił atrakcję turystyczną, którą odwiedził m.in. Fryderyk Wilhelm III z małżonką, ambasador USA w Berlinie John Quincy Adams (także późniejszy prezydent), Aleksandra Fiodorowna (żona cara Mikołaja I) oraz księżna Izabela Czartoryska. Od 1961r. obiekt wpisany został do rejestru zabytków, a do dyspozycji turystów oddano 270 m wentylowanego odcinka wyrobisk podziemnych. Kolejnym obiektem poprzemysłowym, który został odnowiony z całkiem dobrym skutkiem jest Kopalnia „Teresa” (dawna „Caesar”). Funkcjonowała już od drugiej połowy XIX w. jako własność von Craussa, nieco później została ona wykupiona – jak większość tego rodzaju obiektów została wykupiona przez Hochbergów. Zaraz po zakończeniu wojny zakończono eksploatację surowca i zmieniono nazwę na „Teresa” oraz włączono w skład kompleksu KWK „Julia”. Od 1953r. wznowiono wydobywanie surowca ponownie, a ostateczna likwidacja nastąpiła w 1991r. W tym samym roku budynek nadszymbia wpisano na listę zabytków, a od 1997r. kopalnia przeszła w ręce prywatnie, została odrestaurowana i przekształcona częściowo w salon samochodowy oraz Muzeum Górnictwa i Sportów Motorowych. Ponadto do kompleksu „Starej Kopalni” należy kilka wież szybów:

- „Staszic” - wieża pochodząca z 1866r., zbudowana z surowej cegły stylizowana na średniowieczną wieżę obronną; wysokość obiektu to 40 m i stanowi ona jedną z najwyższych w zagłębiu Dolnego Śląska wież typu Malakow;
- „Irena” – zbudowana w latach 1902-1908 wraz z zabudowaniami, w niektórych z nich zachowana jest najstarsza na terenie województwa elektryczna maszyna wyciągowa;

- „Wojciech” – pochodząca z 1860r. basztowa wieża typu Malakow;
- „Chwalibóg” – stalowa wieża wyciągowa, najstarszy tego typu obiekt w dolnośląskim zagłębiu pochodzący z 1888r.;
- „Jan” – zbudowany w kilku etapach od 1840r., obecna wieża stalowa zastrzałowa to obiekt z 1947r.;
- „Tytus” – to pierwszy obiekt tego typu wykonany jako konstrukcja żelbetowa z maszyną wyciągową, która znajduje się w głowicy wieży.

Ponadto ważny element stanowi cały krajobraz regionu przemysłowego, liczne elementy działalności wydobywczej są ważnym świadectwem dokonanych przekształceń i dopełniają spotkania z przemysłem i skutkami jego funkcjonowania.

Turystyka historyczna

Kolejną formą powszechnej turystyki kulturowej jest turystyka historyczna. Są to podróże zorientowane przede wszystkim na historyczne aspekty turystyki związanej z cywilizacją oraz kulturą. Tutaj nie można mówić raczej o turystyce tzw. żywej historii, ponieważ w regionie nie organizuje się raczej dużych eventów o tym charakterze. Natomiast miłośnicy historii odnajdą tutaj wiele atrakcji o tym charakterze. Polsko-czesko-niemiecko-austriacka historia regionu skutkuje bogactwem zabytków również budujących potencjał turystyczno-kulturowy całego powiatu. Pierwsze obiekty to przede wszystkim dawne twierdze czy zamki, do nich zaliczyć należy przede wszystkim: Nowy Dwór, Grodno, Cisy, Radosno oraz Rogowiec, jak również niezwykle okazały Książ. Zwrócić należy uwagę przede wszystkim na ogromny Książ zlokalizowany nad kanionem Pełcznicy (dochodzący nawet do 80 m głębokości). Sam zamek posiada ponad 400 różnych komnat oraz pomieszczeń, ponadto okoliczne wzgórza porośnięte są naturalnym lasem mieszanym. Zobaczyć można tu także dwa mroczne, wilgotne, urwiste i głębokie jary, przez które przepływa Pełcznica oraz jeden z jej dopływów Szczawnik, a które tworzą dwa rezerваты florystyczne – Wąwóz Książ i Wąwóz Szczawnik (ze względu na sędziwe cisy). Drugi zamek ściągający turystów do regionu to zamek Grodno zlokalizowany pod Zagórzem Śląskim. Jest to jednocześnie relatywnie duży ośrodek wypoczynkowy dla mieszkańców ziemi wałbrzyskiej, jak również okolic. Zamek otoczony jest rozległym, leśnym parkiem, natomiast u stóp Wzgórza Zamkowego zlokalizowany jest sztuczny zbiornik na Bystrzycy. Ponadto zalesiony teren Góry Choiny został uznany za krajobrazowy rezerwat przyrody. Zamek Grodno to jednocześnie najlepiej zachowana ruina na Dolnym Śląsku pochodząca z XIII w. Tam znajduje się muzeum oraz wieża widokowa. Cyklicznie odbywają się tam również: Festiwal Filmów Amatorskich Biała Dama oraz Jarmark Średniowieczny. Do innych obiektów tego typu należą ruiny zamków, m.in.: XIII-wiecznego Cisy, XIV-wiecznego Radosno czy Rogowca. Na uwagę zasługuje również Pałac w Jedlinie nazywany także porcelanowym pałacem, a to ze względu na bogate zdobienia pochodzące z XIX w., złożone sztukaterie na suficie, a także kolorowe podłogowe mozaiki. Znajduje się tu ponadto największy w kraju zbiór almanachów gotajskich. Natomiast dla miłośników historii nieco nowszej, warto wspomnieć tu o najrozleglejszym w całym województwie dolnośląskim kompleksie podziemnych, tajemniczych i niezbadanych tuneli. Znajdują się tu liczne sztolnie oraz trasy podziemne największego projektu hitlerowskich Niemiec o nazwie „Riese” (Olbrzym). Miał to być najprawdopodobniej ogromny system fabryk zbrojeniowych III Rzeszy, a także kwatera samego wodza mająca mieścić się w podziemiach Zamku Książ. Projekt był pilnie strzeżony, co spowodowało, że do dziś nie został rozpoznany faktyczny układ i wielkość wszystkim korytarzy oraz podziemi. Obecnie dość dobrze rozpoznanych jest 7 podziemnych obiektów, do których zalicza się: „Włodarz”, Osówkę, Rzeczkę, Jugowice, Soboń, Zamek Książ oraz Gontową. Z tych wymienionych nie wszystkie są udostępnione turystom, możliwe jest zwiedzanie Osówki-podziemnego miasta, kompleksu „Włodarz” oraz Rzeczką-Walim. W najbliższym czasie oddane zostanie również

część podziemi Zamku Książ. „Włodarz” jest największym znanym obiektem całego projektu i obejmuje znaczne tereny leśne. Zlokalizowany jest na północno-wschodnich stokach góry o tej samej nazwie. Obejmuje 4 sztolnie położone równolegle w stosunku do siebie, a także hale i chodniki o łącznej długości 3000 m. Charakterystyczny jest tu dwupoziomowy system drążenia wyrobisk. Ponadto podziemia, które 1/3 zalane zostały wodą zwiedza się przy użyciu łodzi, co uatrakcyjnia pobyt. Część naziemną kompleksu tworzą: droga łącząca „Włodarza” z pozostałymi budowlami, fragmenty torowiska, betoniarnia ze składami cementu, fundamenty po dawnych barakach, obiekty betonowe, a także rampy przeładunkowe. Na tym obszarze ciągle zgłaszane są odkrycia kolejnych poziomów oraz tuneli kolejowych. Z kolei jeśli chodzi o stopień zaawansowania poszczególnych zabudowań całego projektu „Riese”, to najbardziej wykończone pozostały naziemne obiekty kompleksu „Osówka”. Zwrócić uwagę należy przede wszystkim na dwa budynki, a mianowicie umownie nazwane „Siłownią i „Kasynem”. Pierwszy z nich to betonowy blok, w którym umieszczone zostały zbiorniki oraz pomieszczenia, a wejście do nich stanowią włazy ze stalowymi klamrami. Jeśli chodzi o drugi z obiektów, a mianowicie „Kasyno” jest 50-cio metrowej długości obiekt z otworami okiennymi, monolitycznym stropem żelbetonowym, przewodami kominkowymi, rurami instalacyjnymi, a także wewnętrznym ociepleniem w postaci płyt wiórowo-cementowych. Strop został wylany w formie niecki, którą miała wypełniać ziemia oraz roślinność. Kompleks „Osówka” stanowi najdłuższy z udostępnionych kompleksów znajdujących się na terenie Gór Sowich. Całkowita długość tuneli obejmuje 1700 m. Ostatnim obecnie udostępnionym obiektem jest podziemna trasa turystyczna kompleksu „Rzeczka” – Sztolnie Walimskie. Położona jest na wschodnim zboczu Góry Ostrej. Wewnątrz panuje stała temperatura w granicach 5 – 7 °C. Podziemna trasa składa się z 3 równoległych do siebie, nie obudowanych sztolni pozostających w odległości 40 i 50 m, a także systemu łączących je pod kątem prostym wyrobisk komorowych – hal. Sztolnie drążone były dwupoziomowo, a jedynie część uzyskała konstrukcję żelbetową. Łączna długość podziemi wynosi ok. 500 m, a ich powierzchnia 2500 m². Udostępniona została do dyspozycji turystów wartowania, gdzie znajdują się także różne eksponaty oraz nieliczne dokumenty związane ze wszystkimi kompleksami. Znaczących rozmiarów są hale tworzące kompleks, tzw. komora techniczna, która łączy sztolnie I i II liczy sobie 32 m długości oraz 6 m wysokości. Największa hala łączy natomiast sztolnie I i III, ma 80 m długości, 10 m wysokości oraz 8m szerokości. W 1994r. odkryty został szyb wypełniony wodą, który miał stanowić prawdopodobne połączenie z niższym poziomem sztolni. Ponadto interesujący jest znajdujący się w osłonie stalowej, trwale w zaprawie betonowej, punkt mierniczy, takie rozwiązanie nie zostało udokumentowane w pozostałych kompleksach. Nad udostępnieniem podziemi Zamku Książ trwają obecnie prace. Pozostaje otwarta kwestia pozostałych kompleksów tworzących projekt „Riese”, a ich tajemniczość może stanowić wspaniałe narzędzie marketingowe i promocyjne dla całego regionu.

KLASYCZNE PODRÓŻE KULTUROWE

Turystyka dziedzictwa kulturowego

To ostatnia forma turystyki kulturowej, która obecnie mogłaby być rozwijana na analizowanym obszarze. Rozumiana jest ona jako podróże, których głównym motyw podjęcia stanowi spotkanie uczestników z zabytkami, zespołami oraz miejscami uznanymi oficjalnie i powszechnie za dziedzictwo kulturowe świata, kraju i regionu. Region charakteryzuje się nie tylko infrastrukturą przemysłową i pozostałościami po tej działalności, które stanowią jednak bardzo ważny element historii i tożsamości powiatu, ale również licznymi zabytkami cennymi pod względem architektonicznym. W ramach tak różnorodnej działalności i bogatej historii obszaru wydaje się, że można wyróżnić kilka kategorii

obiektów, które mogą stanowić ważne destynacje w ramach turystyki dziedzictwa kulturowego. Do pierwszej z nich należy zaliczyć zamki i ruiny zamków. Na terenie powiatu znajduje się ich kilka, jak podają różne źródła około 10 zamków i pałaców, z czego 5 pozostaje w ruinie. Najokazalszym, największym na obszarze Dolnego Śląska i utrzymywanym w nienagannym stanie jest oczywiście Zamek Książ, określany również niejednokrotnie mianem „Perły Śląska”. Spośród pałaców na uwagę zasługują przede wszystkim pałac Struga, wybudowany w II połowie XVI w. przez Czettritzów, stanowiący w początkach swojego istnienia obiekt obronny, a dalej w XVII i XVIII w. przebudowany w rezydencję barokową. Drugi pałac to pałac w Jedlinie stanowiący siedzibę wielu znanych postaci, od 1944r. natomiast przybrał kryptonim „Willa Erika” i stanowił siedzibę sztabu organizacji TODT, której głównym zadaniem była budowa podziemnego miasta „Riese”. Dla zwiedzających udostępniono Komnatę Heraldyczną, gdzie znajduje się największy w Polsce zbiór almanachów gotajskich. Drugą grupę obiektów stanowić będą budowle sakralne. Wśród nich wymienić należy m.in.: Kolegiatę pw. Matki Bożej Bolesnej i św. Aniołów Stróżów, Sanktuarium pw. Matki Boskiej Bolesnej (dawny kościół cmentarny wzniesiony w średniowieczu, a następnie przebudowany w stylu barokowym), Kościół Ewangelicko-Augsburski (budowla pochodząca z końca XVIII w., murowana oraz otynkowana, wykonana na planie prostokąta), Kościół św. Ducha (kościół salowy, zbudowany w stylu klasycystycznym w XIX w.), Dom przedpogrzebowy (zbudowany na pocz. XX w. przez fundację Salo i Sophie Wygodzińskich- zgodnie z drewnianymi tablicami umieszczonymi wewnątrz budynku; jest to obiekt neogotycki złożony z sali pogrzebowej oraz niewielkiej przybudówki), a także cerkiew św. Michała Archanioła w Sokołowsku (prawosławna cerkiew parafialna wybudowana w latach 1900-1901; po II wojnie światowej opuszczona, przez pewien czas pełniła funkcję kostnicy, a następnie przeszła w ręce prywatne). Kolejną grupę stanowić mogą zabudowania przemysłowe – oczywiście stanowią one przede wszystkim podstawę dla rozwoju innej formy turystyki, niemniej jednak stanowią one bardzo ważne świadectwo społeczeństwa, które się tu rozwijało. Ostatnią grupę tworzą obiekty o cennych walorach architektonicznych, w tym również zabudowania uzdrowiskowe. Tytułem przykładu wymienić można tutaj wałbrzyski rynek, stanowiący jednocześnie centralny plac miasta, na którym pierwotnie postawiono drewniany ratusz, w 1996r. dokonano tu znacznych działań rewitalizacyjnych. Ograniczony został ruch samochodowy, wybudowana została fontanna, a także wiele obiektów małej infrastruktury, jednak pozostały tam zabytkowe kamienice: „Pod Kotwicą”, „Kamienica pod trzema różami” oraz „Pod Atlantami”. Ponadto znajdują się tam także inne zabytkowe kamienice, do których zalicza się Kamienicę nr 2 (1788r.), Kamienicę nr 3 (1727r.) oraz kamienica Zakładu Gazowniczego pochodząca z 1860 r. z rzeźbą chłopca trzymającego w rękach kaganek. Do innych tego typu obiektów zaliczyć trzeba: Muzeum Okręgowe (były pałac kupiecki rodziny Albertich z 1801r.), budynek ratusza (w 1920r. rozbudowany i zmodernizowany) oraz cały Plac Magistracki pochodzący z 1854r. z zabytkową zabudową ratusza, prokuratury oraz domów mieszkalnych oraz fontanną, podobnie w Boguszowie – Gorcach, do wartych zobaczenia należy barokowy ratusz oraz zabytkowe kamienice pochodzące z XIX w., szereg budynków uzdrowiskowych oraz pensjonatów z XIX w., Teatr Zdrojowy w Szczawnie Zdroju oraz wiele innych obiektów.

Nie ulega wątpliwości, że w regionie znajduje się wiele atrakcji kulturowych, które mogą jedynie przyczynić się wzmocnienia potencjału turystyczno-kulturowego całego obszaru.

Bibliografia:

- Michalkiewicz S. (red.), 1993, *Wałbrzych. Zarys monografii miasta na tle regionu*, Wyd. DTSK-Silesia, Wrocław, s.7-20
- Mikos von Rohrscheidt A., 2010, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*. (Wyd.2)Wyd. KulTour.pl, Poznań